

Dubravka Stojanović: »Prošlost dolazi«, Biblioteka XX vek, Beograd, 2023.

NIŠTA SE BRŽE I LAKŠE NE MIJENJA OD PROŠLOSTI

Jedna od najistaknutijih povjesničarki, ali i intelektualki uopće, ne samo srpske akademske zajednice, već nedvojbeno i širih postjugoslavenskih prostora, prof. dr. Dubravka Stojanović (redovna profesorica na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu, gdje predaje opću, savremenu istoriju i istoriju globalizacije), nedavno je, koncem prošle (2023.) godine, objavila iznimno interesantnu knjigu, instruktivnog i provokativnog naslova »Prošlost dolazi«, u danas kulturno Biblioteci XX vek, koju uređuje dr. Ivan Čolović (inače autoričin suprug), istaknuti sociolog, antropolog i etnolog velikog moralnog i znanstvenog kredibiliteta, a nije naodmet spomenuti kako oboje, već godinama pripadaju najužem krugu beogradskih, civilnih i ljudskopravaških aktivista, poznatih u nas, u Hrvatskoj pod imenom Druga Srbija i(li) Beogradski krug, koji su se svojim dosljednim antirnatim angažmanom, u »vremenim« vremenima, kada to nimalo nije bilo naivno, otvoreno suprotstavili velikosrpskoj politici Slobodana Miloševića. A kasnije jednako kritički otvoreno i hrabro politici Aleksandra Vučića, ranije prilježnog Šešeljevićevog »malog od kužine«, danas neprikosnovanog, autoritarnog predsjednika Republike Srbije i vode tzv. Srpskog sveta, radikala, samo predjevenog u novi »naprednjački« kostim, ali istog starog, zločinački otrovnog nacionalističkog i populističkog sadržaja.

Hrvatsko-srpski odnosi

U knjizi »Prošlost dolazi« dr. Stojanović se bavi(li) komparativnom analizom srbijanskih udžbenika povijesti u rasponu od 1913. do 2021. godine, povlačila je paralele i s udžbenicima pisanim u nas, u Hrvatskoj, kako bi kroz česte izmjene njihova sadržaja (nastavnih programa) pokušala i odmah želim naglasiti na maestra lan način u tome uspjela, pokazati i dokazati kako je »istorija bila uvek stvar manipulacije i promjenjivosti kako bi kojim vlastodržcima odgovaralo«. Zapravo, dr. Dubravka Stojanović tvrdi i brojnim činjenicama ilustrira i dokazuje da se povijest najčešće, danas možda više nego ikada ranije, piše i čita/instrumentalizira u banalno ispraznom, ali time opasnijem političkom ključu i »oduvek je služila da se oblikuje sadašnjost koja nam je trajno određivala budućnost«. I pri tome se duhovito i ironično poziva na jednu staru, ali sjajno artikuliranu misao Stojana Cerovića (1949. - 2005.), nažalost prerano preminulo velikana srpske/jugoslavenske publicistike i novinarstva, koji je (na)pisao kako je u Srbiji (teza primjenjiva na sve bivše republike SFRJ) »prošlost neizvesnija od budućnosti«, jer je svaka vladajuća garnitura/nomenklatura mijenja sukladno svojim potrebama i interesima, imperativu epohe i pri tome bezočno manipulira nacionalnim emocijama svojih građana/podanika, budući da se tako, provjereni i dokazano najlakše »proizvode priče« o stradalništvu naciona kroz prošlost, čime se iznimno efikasno mobilizira cijela zajednica oko programa obrane od brojnih vanjskih i unutrašnjih ugroza koje, barem u našem »horvatskom« slučaju traju, pretpostavljam od stoljeća sedmog, pa vjerujem kako ni u »serbskom« slučaju ništa nije drukčije; uzimam si slobodu biti »malčice« sarkastičan, tvrdeći kako hrvatsko-srpski odnosi i prijepori postoje i prije no što su se »dva bratska plemena« konstituirala kao narod i pretvorila se u međusobno »najdraže neprijatelje«. To nas međusobno neprijateljstvo, čini se, nadahnjuje i inspirira; teško mi je i zamisliti kako bi danas Srbi i Hrvati, narodi stariji i od ameba, uopće i funkcionirali da toga nema, ali hvalim te Bože, ne moram se time zamarati, jer (čak ni tragovi) pomirenja nisu na vidiku; kako bi rekao nekada, u ona jugoslavenska, komunjarska

vremena poznati hrvatski književnik bunjevačkih korijena i dobitnik NIN-ove nagrade za roman godine (1977.) Petko Vojnić-Purčar, »dom (nam) je sve dalje«.

Zloupotreba povijesti

Upravo se kroz prošlost, zloupotrebom povijesti, efikasno blokiraju društvo, čitava zajednica i ne samo da se onda u pozitivnom smjeru ne može razvijati, već se na koncu nije u stanju kritički preispitati, niti promisliti vlastitu poziciju, stanje duha nacije, pa samim time nije ni u stanju osvijestiti položaj u vremenu u kojem se nalazi. Programiranom političkom instrumentalizacijom cjelina se društva paralizira. A to je nešto najgore što se jednoj zajednici može dogoditi i to stanje »oduzetosti«, letargije može potrajati jer nema ni slobodnomislećih aktera koji bi bili spremni, pa i sposobni, bez obzira na osobnu žrtvu i(li) političku marginalizaciju djelovati u korist dobrobiti društva, za opće dobro. Upravo na predlošku ove knjige u kojoj dr. Stojanović analizira

udžbenike povijesti, pokazala je koliko superiornija vladama materijom kojom se bavi, koja joj je bila predmet istraživanja, odnosno s puno duha i istraživačkog erosa elaborirala je kako kritički kontekstualizirati ono čime se uostalom kroz cijelu svoju bogatu i plodnu akademsku karijeru zanima: povijest ideja, problemi demokracije i modernizacije Srbije, prvenstveno grada Beograda. Do sada je objavila niz znanstvenih i stručnih radova i knjiga; da spomenem najvažnije: »Srbija i demokracija 1903. - 1914.«, »Zapravo studija o »zlatnom dobu srpske demokracije« (2003.); »Kaldurma i asfalt: urbanizacija i evropeizacija Beograda 1890. - 1914.« (2008.); »Radanje globalnog sveta 1885. - 2015.« (2015.); »Noga u vratima: prilozii za političku istoriju Biblioteka XX vek, 1971. - 2011.« (2011.); djelo objavljeno u povodu 40 godina od osnivanja ove kulturne edicije te »Pola veka XX veka«, »Zapravo zbornik radova u povodu 50 godina »Biblioteka XX vek« (2021.).

U predgovoru knjige »Prošlost dolazi« dr. Stojanović nas upozna je s »procesom kako je nastalo ovo delo« i podsjeća da se tematikom analize udžbenika povijesti bavi već 30 godina i da su se u tom razdoblju dogodile brojne dramatične, zapravo drastične promjene: tragični, krvavi jugoslavenski ratovi i raspad Jugoslavije, pad Miloševića, NATO bombardiranje Krnje, Miloševićeve Jugoslavije sužene na Srbiju i Crnu Goru, kulminacija kosovske drame, velike antimiloševićevske demonstracije, sunovrat demokracije i svih društvenih vrijednosti, da bi se nakon jednog kratkog razdoblja demokratske obnove, nažalost pune trulih kompromisa, raznih političkih frustracija, neodgovornosti i nezobilnosti vladajućih koalicija, kada je došlo i do ubojstva premijera Srbije dr. Zorana Đinđića, koji je svojoj zemlji ponudio nekakvu alternativu, perspektivu, nadu da može drukčije i bolje, cijelo društvo iznova našlo na početku jer nije znalo iskoristiti

šansu koju joj je povijest ponudila.

Puzajući fašizam

Niz(ovi) (ne)namjernih grešaka i propusta, deformacija koje se nisu ispravljale, već upravo suprotno produbljivale, sve je to otvorilo vrata da na izborima, bivši Šešeljević radi-kali, pod vodstvom do jučer njegovih najbližih suradnika Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića pobijede; naime, dok im se Voda nalazio u Haagu, gdje mu se sudilo za ratne zločine, oni su se »odcepili« od Srpske radikalne stranke (SRS) i stvorili novu Srpsku naprednu stranku (SNS) i praktički Srbiju vratili na premise pogubne miloševićevske politike, ali sada pod novom egidom »obrane srpskog sveta«, a zapravo srezane, »poštucane« varijante ideologije Velike Srbije. Umjesto radikalskih »opanaka i šajkača«, egzaltiranog četničkog vojvode dr. Vojislava Šešelja, Vučićevi »naprednjaci« su se maskirali u moderna europska odijela, ali duh primitivne palanačke filozofije ostao im je neizmijenjen.

U borbi za prevlast unutar SNS-a, vještih političkim igrama i manipulacijama, Vučić je nadigrao Nikolića (nakon što je potonjem istekao predsjednički mandat) »skrajnuo« ga iz aktivne politike i poslao u prijevremenu »mirovinu«, kako bi ovladao strankom kao novi, neprikosnoveni vožd i počeo graditi svojevrsni kult ličnosti, a Srbiju postupno, silom i mlom pretvarao u zatvoreno, zarobljeno društvo u kojem umjesto te začete demokracije, koju je brutalno eliminirao, eutanizirao, na djelu imamo rasnu

demonokraciju, demokreatuuru s jasnim naznakama puzajućeg fašizma, odnosno totalitarizma u duhu onog o kakvom je pisao Umberto Eco. Naravno, dr. Stojanović se u ovoj knjizi ne bavi analizom »fenomena Vučić«, ali u podtekstu njezinih analiza on i njegova politika imaju važno mjesto jer se pod njegovim uplivom, upravo sada i ovdje u brzom tempu form(uli)ra

nova srpska povijest i već po potrebi, dograđuje i(li) razgrađuje »novo doba (srpske) slike svijeta« (da se poslužim heideggerijanskom prisposobom) tako da umjesto analize i istraživanja činjenica ima njihovu karikaturnu interpretaciju, groteskno iskripljavanje prošlosti, sve samo kako bi se stavila u funkciju služnja Vučićevom režimu.

Razorna studija

Povijest, kao ancilla politike. I sve to, naravno, uz ogromno odobravanje nacionalistički zaludene javnosti i gromoglasno aplaudiranje na akademskoj sceni (nažalost uz rijetke iznimke ozbiljnih historičara koji drže do moralne i znanstvene higijene u koje dakako spada i časa Dubravka Stojanović), gdje kole vode akademici SANU-a, poput dr. Vasilija Krestića, sveučilišnih profesora opće prakse, poput Miloša Kovića, ili intelektualnih zloduha tipa Mila Lompara i njima sličnih. »Prošlost dolazi« razorna je studija nacionalističke zloupotrebe povijesti, populističke demagogije; oštra, logički konzekventno izvedena

kritika (u doslovnoj, dakle najboljoj tradiciji starogrčkog značenje riječi krinein/prosudba rasudne snage i moći) rasnog etnocentrizma i ksenofobije; odnosno svekoliki rukopis dr. Stojanović strastan je pokušaj da se suprotstavi politici i političkoj (sve)moći usprkos i p(ri)okaže kako i na koji način brutalno deformira sve društvene vrijednosti, kako bi kontrolom prošlosti ovladala i sadašnjosti u pro nahodenju vlastitih ideoloških imperativa oblikovala i promovirala poželjnu budućnost.

Jer, ovo doslovno masakriranje prošlosti, šovinistička interpretacija povijesti koja se sustavno provodi u ime nekakve nepostojeće i lažne istine, a sve pod egidom zaštite izmišljenih nacionalnih interesa o kojima »građanska, nacionalno odrodna Srbija« navodno nije, niti će, zaludena zapadnoeuropskim modelima i standardima života ikada voditi

računa, nije samo pitanje (pseudo) znanstvene zlouporabe prošlosti, falsificiranja činjenica, političke instrumentalizacije kojoj je laž modus operandi čime pokušava »cementirati« vlast, već je to suštinsko pitanje kulture, odgoja i obrazovanja cijele zajednice, njezina duhovna opstanaka, prije i iznad svega mladih naraštaja kojima se bez smisla i pameti pokušava nametnuti nepostojeća slika nacionalne prošlosti, nacionalnog identiteta. Ovo degutantno silovanje prošlosti već se evidentno pokazuje (i pokazalo se) pogubnim po nekoliko generacija, čime se doslovno čini zločin, kulturocid nad vlastitim narodom. Utoliko je ova knjiga dr. Stojanović i (daleko) više od borbe za dostojanstvo znanosti, historijsku istinu, afirmaciju autentičnih nacionalnih vrijednosti, pristojno društvo koje drži do morala i časti; ona je poziv na uzbuđenje i (o)poruka svima kojima je iskreno stalo do Srbije i Srba kao naroda, da se »uzmu u pamet«, dok stvari nisu otišle (pre) daleko, dok nisu posvema izmakle kontroli; u protivnom ono što je bila tragedija, ponovit će se kao farsa, a iz tih zarobljeničkih kandži »bespuća povijesne zbiljnosti«, tog košmarnog labirinta gotovo pa da nema izlaza.

Živimo u zamrznutom vremenu

»Zaklela sam se«, napisala je dr. Stojanović, »da se nikada više neću baviti udžbenicima istorije; ali priznaje, iako je od njih pokušavala »pobjeći«, čim bi se pojavili novi, iznervirana načinom kako su (na) pisani, sadržajima koje elaboriraju (ili) naglašavaju, odnosno preferiraju, a posebice onim što u širokom luku zaoblaze, morala je reagirati, morala im se posvetiti, jer je to naprosto držala svojom moralnom, građanskom i znanstvenom dužnošću. Pri tome, napominje autorica, važno je konstatirati kako su u prošlosti koja (tako agresivno) dolazi, svi vodeći politički akteri, od jučer Slobodana Miloševića, preko interregnuma demokratskih vlasti (Koštunica, Tadić, Dindić), do danas Aleksandra Vučića, u udžbenike povijesti ugrađivale svoje svjetonazore, političke vrijednosti i tumačenja. I stoga su, kako piše dr. Stojanović: »Udžbenici jedan od najboljih pokazatelja vladajućeg odnosa prema prošlosti i sadašnjosti, pa više govore o savremenom trenutku nego o prošlosti koju bi trebalo da prikažu. Preko ovih novosti iz prošlosti možemo da razumemo kakve su namere vlasti, koja joj je stvarna ideologija, kuda uopšte idemo?«

Osobno mi je interesantna priča autorice kako je došla do naslova knjige koju je napisala i za koju priznaje, koliko je jednostavan, toliko je i fascinantno i provokativan; za vrijeme dok se bavila pripremanjem za objavljivanje svog rada, a u želji da čitateljstvu što je moguće preglednije objasni (s)misao teme koju nam želi predstaviti, mučila se kako nasloviti djelo. Kako jasno i precizno sintetizirati dramatično stanje u kojem se Srbija kao društvo nalazi, a koja krupnim koracima napreduje u prošlost. Deviza koja je u Srbiji na djelu, podsjeća na hrvatsku inačicu priče do koje je došla nakon što smo konačno priznali da su postrojbe HVO-a tijekom rata u BiH srušile čuveni, stari mostaski most: ništa zato, izgradit ćemo ljepši i stariji. Tragajući za pravim načinom kako iskazati zbrku koja vlada između prošlosti i sadašnjosti u kojoj se Srbija već tri desetljeća kopca, na portalu Peščanika vidjela je fotografiju jednog beogradskog grafitičara koji je glasio »Prošlost dolazi«, koji ju je oduševio i odmah je znala da će upravo tako nasloviti i svoje najnovije djelo. Jer, u Srbiji prošlost nije završena, ona, kaže dr. Stojanović »kao da još nije ni stigla, kao da još uvijek može da nam se desi; kao da i dalje čekamo rešenje svih događaja, od Kosovske bitke, pa nadalje.«

U velikom intervjuu koji je dala za beogradski tjednik Nedeljnik (od 18. siječnja 2024.) u povodu netom

svršenih izbora u Srbiji,

ali i povodom izlaska njezine knjige »Prošlost dolazi«, dr. Stojanović je rekla: »Mi ne živimo u zamrznutom konfliktu, što bi mnogi Zeleli. Mi živimo u zamrznutom vremenu koje je izvan istorije. Jer, istorija je dinamična, ona nikoga ne čeka. Nacionalističke intelektualne elite su ubedile srpsko društvo da treba tu da se šćućuri, da čeka, da će se stvari promeniti i krenuti onako kako i kada mi želimo. Ali, to nije moguće. Ne možete zaustaviti vreme u tački koja vam odgovara, ni da pritisnete dugme i pustite da vreme ponovo teče onda kada vi procenite da je trenutak. Čekajući da prošlost dođe i da se konačno reši, osudili ste sebe na ispadanje iz istorije, kako je govorila Latinka Perović. Više ne razumete vreme u kome živite, svet oko sebe, na kraju ni same sebe... jer kad napravite snažne kolektivne emocije, onda lako usmeravate društvo u pravcu koji vam odgovara. Pošaljete ljude u rat, a onda odjednom kažete mir nema alternativu, postanete faktor mira na Balkanu i svi su odjednom za mir. A, društvo polako odumire, gubi svaku inicijativu, pa i reakciju... Zato često govorim o tome da ovdje nije oteta država, već pre svega društvo. I to još osamdesetih godina prošlog veka... Ta kolektivna hipnoza se postiče jednostavno lažnim vestima iz prošlosti. Proizvodite miske slike, stvarate kolektivno osećanje sopstvene veličine, martirstva, ne tačnu sliku svog naroda kao nevine žrtve kojoj svi zabadaju nož u leđa kada je najteže. To je paranoidno viđenje sveta, tako plašite ljude, a uplašeni su ljudi spremni na sve.«

Rat kao središnje mjesto sjećanja

Zašto su udžbenici važni, pita se dr. Stojanović, i odmah odgovara: stoga, jer iz(a) njih govori država i pri tome se poziva na riječi poznate hrvatske povjesničarke dr. Snježane Koren koja tvrdi da su udžbenici povijesne knjige o prošlosti s »pečatom države«, odnosno da su najvidljiviji izraz državne politike sjećanja. A škola daje okvir u kojem se, kako piše Aleida Assmann (»Kultura pamćenja«) organizira pamćenje pojedinca i pomaže mu da se orijentira u prošlosti i sadašnjosti. Analizirajući šest generacija udžbenika povijesti u razdoblju od 1913. do 2021. godine (po etapama:

U knjizi »Prošlost dolazi« dr. Stojanović se bavi(la) komparativnom analizom srpskih udžbenika povijest u rasponu od 1913. do 2021. godine, povlačila je paralele i s udžbenicima pisanim u nas, u Hrvatskoj. Dr. Dubravka Stojanović tvrdi i brojnim činjenicama ilustrira i dokazuje da se povijest najčešće, danas možda više nego ikada ranije, piše i čita/instrumentalizira u banalno ispraznom, ali time opasnijem političkom ključu

1913. - 1941./1945. - 1993./1993. - 2002./2002. - 2010./2010. - 2021. i od tada pa do naših dana), autorica se fokusirala na ratove u kojima je Srbija sudjelovala tijekom 20. stoljeća.

Pri tome se vodila misliju dr. Todor Kuljića da je »rat središnje mjesto sjećanja; da je u prijelomni trenutak kada se ruše stare i stvaraju nove države; uspostavljaju novi vrijednosni sustavi. Svaka od šest etapa/generacija udžbenika (o)značila je »kompletnu promenu odnosa prema prošlosti«, uz napomenu kako su udžbenici tiskani u Srbiji 1993. bili konzaminirani nacionalizmom i mržnjom prema susjedima s kojima su desetljećima relativno složno živjeli u (bivšoj) zajedničkoj državi.

I u ovom, prilagodnim potrebama političkog trenutka, udžbenici-ma povijesti u Hrvatskoj tiskanim 1992., kao i u onim u BiH iz 1994. godine, opisani su međusobni

ratovi koji su se još uvijek vodili/trajali, a to je najbolji put u forsiranje izgradnje dezorijentiranog društva. Na svim je zaraćenim stranama došlo do svojevrstnog »memorijskog obračuna«; na različitim je razinama bilo važno prikazati zašto je stvaranje Jugoslavije bila greška i da tu treba tražiti uzroke i povode međusobnog klanja. Na djelu je dominirala poznata Orwellova sintagma: »Tko kontrolira prošlost, kontrolira budućnost«, a to je moguće samo onda ukoliko se povijest, tj. prošlost i sadašnjost, ne tretiraju kao cjelina. Posebice se pozorno i detaljno reinterpretirala povijest Drugog svjetskog rata, pri čemu se krajnje vulgarno, bez respektiranja čak i elementarnih činjenica sve izokretalo kako kojeg nacionalističkog nomenklaturu odgovara. Četnici su postali antifašisti koji su branili srpstvo, zaboravilo se da su aktivno surađivali s nacistima, kao što su bili zaboravljeni i brojni grozomorni zločini koji su počinili nad muslimanima, Hrvatima i nad pripadnicima vlastitog naroda, sva je krivnja »delegirana« komunistima, partizanskom pokretu koje nova srpska koje nacionalistička historiografija tretira kao okupatore i zločince. A, to je bilo neophodno, kako bi se uspostavio novi narativ da je Srbiji i Srbima jugoslavenska ideja bila nametnuta i da bi se, u novim okolnostima, jugoslavenstvo mogla bez milosti, uništiti u korijenu.

Razlika između sjećanja i povijesti

Dubravka Stojanović je, oslanjajući se na stavove francuskog akademika i historičara svjetske reputacije Pierre-a Nora, nastojala pojasniti razliku između sjećanja i povijesti; dok je povijest sekularna, racionalna i kritička znanost, sjećanje je neprestano ponavljanje prošlosti u sadašnjosti, ono je apsolutno. Dok je za povijest prošlost završena i relativna, za sjećanje ona nikada ne prolazi, već je neizostavni, čak presudni dio sadašnjosti. Ovim je tezama autorica nastojala dokazati svoju početnu misao: udžbenici povijesti u Srbiji danas nisu »proizvod« historiografije, već puki prenositelji sjećanja koje je postalo vrijednost po sebi i utoliko je analiza novokomponiranih »historijskih čitanki« istodobno i analiza državne politike; one nam svjedoče/pokazuju je li država autoritarna, u kojoj mjeri reducira pluralnost sjećanja; odnosno, je li demokratska, jer potiče upravo suprot(stav)ne tendencije i pozicije.

Svoje elaboracije o Balkanskim ratovima, Kraljevini Jugoslaviji, a potom i Titovoj SFRJ, pa sve do njezina raspada i stvaranja šest novih država (zapravo sedam ako uključimo Kosovo) na njezinim temeljima, dr. Stojanović je artikulirala na tri razine: promjeni činjenica, promjenama u konstrukciji identiteta i u filozofiji povijesti. Promjene na svim spomenutim razinama, po njezinom sudu, zorno svjedoče kako su udžbenici posvema zavisni od potreba i interesa postojećeg, prevladavajućeg političkog imperativa.

Primjerice, udžbenici tiskani u Kraljevini Jugoslaviji naglašavali su one sadržaje i elemente koje su ukazivali na neminovnost njezina stvaranja, dok su udžbenici objavljivani u Titovoj Jugoslaviji naglašavali nužnost stvaranja komunističkog društva i socijalističke države, da bi nakon sloma SFRJ, svaka novostvorena država promovirala samo jedan, jedinstveni cilj: formiranje nacionalne države. Nakon raskola Jugoslavije, u Srbiji su Prvi i Drugi svjetski rat prikaz(iv)ani kao srpski poraz, u čemu je veliki udio, čak noseću ulogu, imala i literatura »oca nacije« (i jedno vrijeme predsjednika »krnje Jugoslavije«) Dobrice Čosića; daka-ko prvenstvo se misli na veliki ciklus njegovih »historijskih« romana »Vreme smrti« (1972. - 1979. u četiri

toma), »Vreme zla« (1985. - 1990. u tri toma) i nešto manje »Vreme vlasti« (1996. - 2007. u dva toma).

Srpski porazi

I tako dolazimo do ključnog mjesta njezina rada, odnosno pitanja: zašto su porazi za Srbe i Srbiju važniji od pobjeda, zašto se u udžbenicima »pobjeglo« od pobjedničkog narativa i utočiste potražilo u porazima, tragediji, kalvariji novodobne povijesti. Za autoricu odgovor se sam po sebi nameće: porazi su ti koji homogeniziraju zajednicu daleko brže i bolje od pobjeda; taj »gubitnički štih« daje auru mučeništva i stoga se nacionalističke elite tako grešvito bore da na ljestvici martirologije stanu uz bok Židova, Armenaca, Poljaka itd. Po tom pitanju, ni mi u Hrvatskoj nismo daleko od toga. Srpski porazi su u novokomponiranim udžbenicima prikazani u krajnje traumatičnim nijansama, oni su, kako to smatra dr. Asmann (»Duge sjenke prošlosti«) osvjetljeni i subverzivni, a da se pri tome ne želi vidjeti/prepoznati da traume blokiraju društva, stalno ga drže zatvorenim i zarobljenim i takva pogubna psihopatologija paralizira svaku pluralnu, demokratsku inicijativu ili (samo)kritičku misao. U tom je kontekstu dr. Stojanović ilustrirala i razlike između heroja i žrtve: »Heroji, kao i pobjede neophodni su za podizanje nacionalnog ponosa, ali su žrtve daleko upotrebljivije za nacionalnu mobilizaciju. One budu sažaljenje i empatiju, zahvaljujući njima lakše se podižu emocije... Taj paranoični i samosažaljivi način čitanja sopstvene istorije krajnje je opasan, jer identifikacija sa žrtvama razvija osećaj ugroženosti, podstiče naciju da bude stalno spremna na odbranu, ali i za napad. Biti žrtva oslobođa od svih etičkih normi, žrtva ne može biti kriva, sve joj je unapred oprošteno.«

Ta ksenofobna i paranoična slika svijeta koja je svoju punu »legitimaciju« stekla nakon pobjede nacionalističke ideologije i dolska Slobodana Miloševića na vlast, pokazala je svoju kravnu, pogubnu narav, jer je sve narode koji su činili Jugoslaviju počela doživljavati kao neprijatelje. Ili, kako je to sumirao Ernst Renan: »Naciju povezuje pogrešno razumijevanje prošlosti i mržnja prema susjedima.«

Tema »Drugi«

Cijela se knjiga Dubravke Stojanović čita gotovo bez daha, kao neki napeti krimi-roman, a posebice su mi sjajna njezina zapažanja o temi »Drugi«, gdje se kroz govor o »(ne) prijateljstvu« dojučerašnji najbliži susjedi, bivši narodi Jugoslavije deminiziraju, čime je samo potvrđila kako naciju ne čini zajednička povijest, već zajedničko sjećanje i to primarno ono koje je u cijelosti izraz sadašnjih, banalnih političkih potreba, vladajućih nacionalističkih i populističkih elita. I na kraju dr. Stojanović i (polu)ironično ispovjednom tonu, sama sebi odgovara zašto je morala (na)pisati ovu ulistnu značajnu i poučnu knjigu,

ne samo za moralno osvješćivanje stanja srpske nacije, već bi (da je pameti) morala imati i daleko širi i već utjecaj na sve države/sredine nastale raspadom Jugoslavije: »Morala sam i zbog srpstva... Srpstvo i ja smo, kao što je poznato, u lošim odnosima. Pre svega zato što ne verujem da srpstvo postoji. Kao ni hrvatstvo, francustvo... Verujem da postoje pojedinci, društvene grupe i mnogostruki identiteti. Pa, zašto sam onda spominjala srpstvo? Pominjala sam ga zbog onih koji misle da postoji. A, ako srpstvo postoji, bilo bi dobro da se kritički osvrnu na svoju prošlost, da se s njom suoče, da vide gde se sve grešilo i da razmisle kuda hoće dalje da idu. Prošlost čuva vitalne resurse za obnovu sadašnjosti, pisao je Walter Benjamin. Ali, ne bilo kakve prošlosti. Ova sada vladajuća vodi samo u propast. O toj propasti govori ova knjiga.«

Jaroslav PEČNIK